

27. Федоров-Давыдов Г.А. Кочевники Восточной Европы... – С.6.
28. Плетнева С.А. Степи Евразии в эпоху средневековья // Археология СССР. - М.,: Наука, 1981. – С.299.
29. Шош-Чемицки А. О венгерских исследованиях в области славянской археологии // Советская археология. - 1962. - №4. - С.110; Poulik I. Výsledky výzkumu ná velkomoravským hraděšti u Měulcic // Pamatky archeologické. 1957. - Čis.48. - S.77.
30. Treštk D. Pád Velké Moravy // Typologie rané feudálních Slovenských států. - Praha, 1987. - S. 41.
31. Györfly Gy. István király és műve. - Bp., 1977. – Old. 72.
32. История Венгрии. В 3-х т. - М.: Изд-во АН СССР, 1971. - Т.1.- С.112.
33. Bona I. A népvándorlás és a korai középkor története Magyarországon // Magyarország története. - Bp., 1984. - Old. 212.
34. Györfly Gy. István király...– Old. 147.

Становлення міських привілеїв у Верхньому Потиссі (XI – першій половині XIII ст.)

І.О.Міськов

Поселення та городища були попередниками міст. У другій половині I тисячоліття виникають слов'янські поселення, після оформлення Угорської ранньофеодальної держави. Слов'янське населення тікало на північ і будувало городища для всього захисту від нападників [1]. Такими городищами були Ужгород, Вари, Мала Копаня, Данилово та інші [2]. Ще раніше, цей процес був пов'язаний з приходом угорських кочових племен, що виконували головним чином розвідки місцевих територій. Це тривало протягом століття, аж до приходу головної маси угорських племен [3].

На рубежі X – XI ст. угорським королем став Іштван (997-1038) з династії Арпадовичів. Після коронації Іштван розпочав проведення реформ. Найголовніша з них – це скасування старого поділу на триби і запровадження адміністративної одиниці – комітат або жупа (мед'є), на чолі котрих стояли жупани (голови) або коміти (комеси) [4]. Поступово у процесі підкорення угорськими королями Верхнього Потисся, значно різніше такими жупами стали Унг (1214), Угоча (1262), Берг (1263), Мараморош (1303), центром котрих були укріплені міста.

Перш за все комітат – це укріплення, фортеця, оточена міцними стінами, за якими знаходився замок жупана, що складав центр з околицями, селами та поселеннями. У розпорядженні жупана знаходився гарнізон, який складали вільні солдати (*jobagiones castri*), що у вільний час займалися землеробством. По-першому сигналу жупани повинні були з'явитися до короля зі своїм військом і слідувати за ним на війну. Окрім того, угорський король Іштван запровадив посаду палатина або помічника короля. Влада палатина мала багато повноважень, вона торкалась адміністративної, військової, юридичної сфер. Палатину належав перший голос в Національних зборах, він командував усією армією і мав право регенства, посередником між королем та народом.

Коли король був відсутнім або визнаний недієздатним, королівством управляв палатин.

Угорське королівство було поділено на жупи чи комітати, в центрі яких стало укріплене місто, яке водночас могло бути королівською резиденцією. Укріплені міста були резиденціями, що конфісковувались королівською владою у родових та племінних вождів [5].

Угорські королі звертали увагу на виникнення і розвиток міст. Правителі Угорщини не тільки надавали місце для заснування міст, але дозволяли, щоб новоприбулі закордонні гості (hospites) зберігали за собою старі установи та закони, до яких вони додавали нові права і пільги [6]. Більшу частину угорських міст у середні віки можна назвати чужими поселеннями. Чужі мови, звички, мораль, правове життя пустило сильне коріння на угорській землі, населення міст сформувалося в окрему групу, утворюючи державу у державі [7].

У 1216 році в Сепешській хроніці згадується монастир на території сучасних Кошиць. Документи 1219 року повідомляють про 10 поселень німецького населення поблизу сучасного міста. Жителі цих сіл називалися німцями королеви або госпесами. У 1230 р. перша писемна згадка про Кошице у грамоті, що підтверджує власність villa Cassa. Цей документ написано на латинській мові в якому є словацькі назви – описує і купівлю землі на ім'я католицького священника [8]. Другим таким відомим містом був Асоньпоток. Його знали ще з римських часів як Rivulo Dominarum [9]. У 1064 р. існувало місто Лухпретсас (Берегово) [10]. Ще раніше у 1048 р. ця місцевість знаходилася у володіннях герцога Бели, брата короля Андрія. У той час цю місцевість покривали ліси, де масово водилися олені й інші звірі.

З 1068 по 1077 роки королівський трон в Угорщині займав Соломон, внук Ярослава Мудрого, син старшої дочки великого князя Анастасії, королеви Угорщини. Соломон отримав престол з умовою, що в окремих комітатах управлятимуть його двоюрідні брати. Наймолодший Ламперт, що згадується у хроніці Я. Туроці [11] заснував місто Ламперт (villa Lamperth) в околицях Берегова [12]. Між королем та його родичами точилася боротьба за владу. Хроніка Гелтая Гашпара згадує про те, що у 1063 році тривала міжусобна боротьба між Соломоном та Гейзою. На боці останнього був Ламперт [13]. У 1141 році ця територія перейшла у володіння Гейзи II. Він закликав німецьких колоністів, що мешкали між Рейном і Гравеліном оселитися на території сучасного м. Берегова, бо останні були спустошені набігами кочових племен. Сакси (німці), відзначалися великим вмінням в обробітку землі і міді. З того часу ця місцевість почала називатися Сас, а місто офіційно називалося Лампертсас або Лупрехтсас.

Міста Сатмар і Нейметі виникли в часи короля Святого Стефана. У 1230 р. Сатмар отримав певні міські свободи від угорського короля Андрія II і місто підпорядковувалося королю. Німецькі міста (hospites) оголошувалися особисто вільними, староста одночасно виконував суддівські функції. Барони не мали права порушувати їхні привілеї. Місто отримало певне самоуправління.

Наступним королівським поселенням був Мункач (Мукачево). Вперше воно згадується у письмовій хроніці XIII ст. „Діяння Угорців”. У ній розповідається про перехід угорських кочових племен у 896 – 903 рр. через Карпати, де згадується Мункач [14]. У другій половині XI ст. місцевість захопили угорські феодалі. За короля Ласло (1077 – 1095) тут було зведено кам'яні стіни.

У X ст. на схилах Замкової гори в Ужгороді виникає укріплене поселення, яке згодом стає центром комітату Унг [15].

Статусом королівської резиденції володів Севлюш. Уже перші королі з династії Арпадовичів мали тут свої мисливські угіддя, на яких ще в XI ст. проживали переважно слов'янські поселенці, - лісники, мисливці, рибалки та інші служили люди [16]. Поселення виникло біля прикордонного укріплення. У середині XII ст. угорський король Гейза II (1141-1162) поселив в Угочанському дистрикті фламандських та саксонських колоністів. Вони отримали крім земельних наділів, певну низку привілеїв. У 1217 р. Севлюш згадується як королівський масток [17]. Дещо пізніше, в Угорському королівстві міста починають відзначатися як вілла (villa), що у середні віки під цим терміном розуміли місто, містечко, яке утворене тільки новими переселенцями. У 1229 р. у комітатських документах відзначена вілла Севлюш, яке сплачувало десятину місцевій церкві.

Як укріплення Хуст існував вже в X- XI ст. Існує думка, що Хустський замок було збудовано за часів угорського короля Іштвана у першій половині XI ст., оскільки тоді охорона кордонів Угорського королівства набула особливої гостроти [18].

Отже, містам передували поселення, укріплення, городища. Територія Верхнього Потисся з I половини XII ст. почала заселятися німецькими колоністами. Вони принесли сюди свої давні традиції землеробства, ремесел, промислів та найдавніші привілеї. Серед них було Саксонське право, яке набуло значного поширення вже після монголо-татарської навали у XIII ст.

Література:

1. Балагурі Е.А., Пеняк С.І. Закарпаття – земля слов'янська. – Ужгород: Карпати, 1976. – С.68.
2. Пеняк С.І. Ранньослов'янське і давньоруське населення Закарпаття VI – XIII ст. – Київ: Наукова думка, 1980. – С. 77.
3. Повесть минулих літ // Літопис Руський – К.: Дніпро, 1989 – С.14; Пеняк С.І. історія Закарпаття з найдавніших часів до приходу угорців в Карпатську угловину. – Ужгород: Вета – Закарпаття, 1997. – С.43.
4. Борейский – Бергфельд И. История Венгрии в Средние Века и новое время. – С.-Пб: Изд. акц. общ. “Брокгауз - Ефрон”. 1908 – С.13.
5. Гранчак І.М., Пальок В.В. Місто над Ужем. – Ужгород: Карпати, 1973 - С.20; Нариси історії Закарпаття. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно – видавничий відділ Закарпатського обласного управління по пресі, 1993 – Т.1 – С.54.
6. Археология Венгрии. – М.: Наука, 1981 – С.341.
7. Demko K. Felső – Magyarországi Városok életéről a XV – XVII. Században. – Budapest: Kiadja A.M. Tud. Akadémia, 1890 – 1 old.
8. Firon A. Kassa. – Budapest: Felelő kiado, 1986 – 16 old.
9. Csanki D. Magyarország történelmi joldrajza a Nyuladiak Korában. – Budapest: Kiadja A Magyar Tudományos Akademia, 1890 – 1 köt. – 467 old.
10. Тиводар М. Закарпаття: народознавчі роздуми. – Ужгород: Карпати, 1995 – С.16; Войтович Л. По слідах білих хорватів // Літопис Червоної каліни. – Львів: Атлас, – 1993 - № 5-6-С. 3.
11. Thuróczyj. A Magyarok Krónikája. - Budapest: Helicon Kiado, 1986 – 109 old.
12. Lehoczky T. Beregvarmegye monographiaja. – Ungvarott: Nyomatott Polacsek Miksa Könyvnyomdajaban, 1881 – III köt. – 1 resz – 89 old.
13. Heltai G. Kronika Az Magyaroknak Dolgairol. – Budapest: Akademia kiado, 1973. – 40 old.
14. Anonymi Belae regis notarii de Gestis Hungarorum liber. – Viennae: Typis et sumtibus Caroli Cerold, 1827 – pag. 17.
15. Кобаль Й. Історія Ужгородського замку. – Ужгород: МПП Гражда, 2001 – С.2.
16. Гаджега В. Севлюш особливо под королями Арпадовичами (р. 1301). – Подкарпатська Русь – Рочник II. – Ужгород, 15 января, 1925 – Часть 1 – С.7-12.
17. Fejer G. Codex Diplomaticus Hungariae ecclessiaticus as civilis. – Budaec, 1829. – Т/ III – vol/1. – pag 201.
18. Панця О. Хустський замок. – Ужгород: Патент, 1998 – С.5.

Польська політика останніх Пршемисловичів (кінець XIII – початок XIV ст.)

І. Ліхтей

Втручання Чеського королівства у внутрішні справи Польщі, розпочате ще за правління Пршемисла Отакара II (1253–1278), в останнє десятиліття XIII ст. набувало нечуваного розмаху. Саме на цей час припадає активізація зовнішньополітичного курсу Отакарового сина Вацлава II (1278–1305), котрий зумів підкорити і протягом кількох років утримувати значну частину держави П'ястів. Польські історики кінця XIX – першої половини XX ст. вважали чеське панування втраченим періодом суспільного розвитку, позаяк експансія Вацлава II, на їх думку, перешкоджала об'єднанню країни під владою місцевих князів [1]. Чеські ж дослідники трактували ці події з династичного погляду й відзначали позитивні моменти у відносинах Пршемисловичів із польськими містами [2]. Нові наукові підходи щодо характеристики цієї переломної епохи у польській історіографії починають з'являтися в 60-ті роки минулого століття. Про це свідчать праці Й. Б'єн'яка [3], С. Гавласа [4] та Т. Новаковського [5].

Своєрідну оцінку втручання Вацлава II у польські справи дав відомий американський історик чеського походження Ф. Дворнік, книга якого "Слов'яни в Європейській історії та цивілізації" перекладена українською мовою. Він, зокрема, стверджує, що недоброчливе ставлення польських дослідників до цієї проблеми випливає з "націоналістичного упередження" й нехтування конкретних фактів, які проливають зовсім інше світло на відносини Вацлава II з П'ястовичами. На думку Ф. Дворніка, "коротке правління чеського короля в Польщі було надзвичайно благотворним для цієї країни. Вацлав II був хорошим правителем і певною мірою впорядкував розладнану польську економіку. Його правління слід вважати прогресивним кроком до остаточної консолідації польських земель у XIV ст." [6].

Нещодавно перший науковий синтез історії Польщі підготували львівські історики М. Крикун та Л. Зашкільняк [7]. Однак згадані питан-